

KONTRASTIIVINEN ESITYS SUOMEN KIELESTÄ

Rune Ingo *Suomen kieli vieraan silmin*. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut 26. Vaasan yliopisto, humanistinen tiedekunta 2000. 332 s. ISBN 951-683-824-3.

Rune Ingon *Suomen kieli vieraan silmin* on esipuheensa mukaan »suomea toisena ja vieraana kielenä opettaville ja opiskeleville tarkoitettu oppi- ja käsikirja», joka pyrkii myös »antamaan virikkeitä kääntämistä ja tulkausta opiskeleville ja jo harjoittaville». Lisäksi teos lupaa tarkastella suomea kontrastiivisesti, mikä on suhteellisen harvinainen näkökulma. Erik Geberin toimittama *Suomen kielen kontrastiivinen opas* (1996) lähtee maahanmuuttajien opetuksen tarpeista ja on enemmänkin »eksootisten» kielten ja kulttuurien esittelyä suomalaisille kuin varsinainen suomen kielen kuvaus. Nyt kuitenkin vertailukohtana ovat

etupäässä ovat ruotsi, englanti, saksa ja ranska — suomalaisille tutuimmat Länsi-Euroopan kielet, jotka on Geberin oppaasta tarkoituksellisesti jätetty pois.

Ingon teos jakaantuu kahteen osaan: Kieliopillinen rakenne (253 s.) ja Pragmatiikka (55 s.). Lisäksi siinä on suppeahko lähdeluettelo ja asiasanahakemisto. Kieliopillisen rakenteen alla käsitellään omina lukuinaan kirjaimet, äänteet ja äännerakenne, morfologia, sanasto ja syntaksi. Suurimman painoarvon saavat morfologia (69 sivua) ja syntaksi (151 sivua). Pragmatiikan osassa tehdään tietyistä suomen kielen erityispiirteistä yllättäviäkin yleistyksiä. Yksi

luvuista on nimeltään Suomen kieli — kvantiteettikieli, muut luvut käsittelevät muun muassa suomen kielen maailman-kuvan dynaamisuutta, tilakäsitystä ja varauksellisuutta (hedging).

MORFOLOGIAA

Morfologian luvussa käydään läpi suomi toisena ja vieraana kielenä (jatkoksa käytän lyhennettä s2) -opetuksen kivijalka: suomen kielen nominien ja verbien taivutus. Niinpä se onkin kirjan luvuista selkeimmin didaktinen, ja siinä on eniten suoraan opiskelijalle tai opettajalle suunnattuja ohjeita.

Nominien taivutus käydään läpi seuraavasti: ensin kaikki sijamuodot, niiden muodostus ja tärkeimmät funktiot, sitten teemamuodot, vartalot ja nimityypit. Verbien taivutus noudattaa samaa järjestystä: ensin persoonapäätteet, aikamuodot, modukset jne., vasta sitten teemamuodot, vartalot ja verbiyypit. Esitysjärjestys on ongelmallinen sikäli, että kun aloitetaan suoraan nominien ja verbien eri taivutusmuotojen muodostamisesta, sitä joudutaan selittämään termein, joita ei kirjassa vielä ole käsitelty. Esimerkiksi nominien vokaali- ja konsonanttivartalo mainitaan jo genetiivin ja partitiivin taivutuksen yhteydessä (s. 51), sen jälkeen toistuvasti eri sijamuotojen yhteydessä, mutta nominien vartalot käsitellään vasta sivuilla 64–65. Sanatyyppiin, joita käsitellään sivuilla 65–73 (nominin) ja sivuilla 85–89 (verbin), viitataan jo edellisessä luvussa astevaihtelun yhteydessä (s. 42). Olisiko ratkaisuun vaikuttanut se, että kun Ingon mukaan s2-opetus korostaa taivutustyyppiä ja ruotsinkielisten koulujen finskan opetus taas teemamuotoja ja sanavartaloita, Ingo ei ole halunnut panna kumpakaan vaihtoehtoa ensisijaiseksi vaan on päätenyt aloittamaan suoraan taivutuksesta?

SYNTAKSIA

Syntaksin luku käsittää melkein puolet kirjan kokonaissivumäärästä, mikä on huomattavan paljon morfologiakeskeisiin s2-kielioppeihin verrattuna. Kontrastiivinen näkökulma nousee edeltäviin lukuihin verrattuna voimakkaasti esiin ja johtaa myös tuoreisiin, mielenkiintoisiin havaintoihin. Luku jakaantuu edelleen kolmeen alukuun: ensimmäinen käsittelee lauseenjäseniä, toinen lausemaisuuksien asteita ja kolmas, Lauserakenteen erityispiirteitä, sanajärjestystä, kysymys- ja omistuslauseita jne. Monista kielioppeista tuttua, erillistä peruseläiden tai lausetyyppien luetteloa ei ole, eikä Ingo edes käytä lause-termiä kuin eksistentiaalilauseista: muut ovat »rakenteita» tai »ilmauksia». Esimerkiksi eksistentiaalilauseita käsitellään subjektin sijan valinnan, subjektin ja predikaatin kongruenssin ja perussanajärjestyksen yhteydessä. Omistuslause tulee esille subjektin ja perussanajärjestyksen yhteydessä ja *habere*-verbin puuttuminen ja omistusrakenne vielä omassa luvussaan.

Syntaksin alaluku Tekstin synty ja lausemaisuuksien asteet on kirjan mielenkiintoisinta antia ja tarjoaa sellaista tietoa, jota ei oppikirjoista ja kielioppeista yleensä löydy. Kvantitatiivisessa tarkastelussa vertailaan, millaisia osuuksia lausemaisuuksien asteet (päälauseet, sivulauseet, partitiivit, nominaalistukset jne.) saavat, kun sama teksti käännetään eri kielille. Taulukosta (s. 173) ilmenee muun muassa, että ruotsiin verrattuna suomi käyttää huomattavasti vähemmän pää- ja sivulauseita ja vastaavasti enemmän partitiiveja, infinitiivejä ja nominaalistuksia; oikeastaan suomi on lähempänä ranskaa kuin ruotsia. Myös predikaattittomia upotuksia on tarkasteltu kvantitatiivisesti: ruotsiin verrattuna suomi näyttäisi suosivan toisaalta genetiiviattribuutteja, toisaalta yhdyssanoja (s. 216). Vaikka

kirjakielimme kehityksessä vieraiden kielten, etenkin ruotsin, esikuvan ja käännöstekstien vaikutus on ollut suuri, suomi eroaa ruotsista yllättävän selvästi myös syntaktisesti.

Vertailukohtana olevien kielten sivulauseita vastaa tyypillisesti suomessa lauseen vastike tai jokin muu nominirakenne. Osataan tämän mahdollistaa laaja partisiippien, infinitiivien ja verbaalien nominijohdos-ten järjestelmä, mikä onkin yleisesti tunnettua. Toisaalta Ingo tuo esille myös sen harvemmin mainitun seikan, että suomessa sivulauseiden käytössä on vastaavasti enemmän rajoituksia kuin vertailukielissä. Suomessa ei esimerkiksi relatiivi- ja alistuskonjunktioita voi yleensä jättää sivulauseista pois: englannin *I know he loves you* käännetään suomeksi *Tiedän, että hän rakastaa sinua*. Jos pyritään tiiviimpään ilmaukseen, pitää turvautua nominaalistikseen: *Tiedän hänen rakastavan sinua*. Suomessa ei sivulauseeseen myöskään »voi liittää päätteitä yhtä kätevästi kuin ruotsissa käytetään prepositioita sivulauseiden edessä» (s. 180), vaan useimmiten pitää käyttää *se*-pronominia, jonka taivutuksesta verbin rektio käy ilmi. Esimerkiksi ruotsin lausetta *Vi tycker om att man sjunger tillsammans* vastaisi suomessa *Pidämme siitä, että lauletaan yhdessä*, missä nominaalistus olisi luonteva vaihtoehto: *Pidämme yhdessä laulamises-ta ~ yhteislaulusta*.

Sanajärjestyistä käsitellään kolmessa perättäisessä alaluvussa: Perussanajärjestys, Fokusointi ja Postmodifikaatio ja premodifikaatio. Vaikka perussanajärjestys onkin SVO eli määritteet sijoittuvat predikaatin jälkeen, muuten suomessa on yleistä, että määritteet ovat pääsanansa edellä (premodifikaatio). Tämä on kontrastiivisesti silmiinpistävä erityisesti silloin, kun attribuuatti kasvaa laajaksi, mistä Ingo esittää valaisevia esimerkkejä: *eilen klo 15 postiin jätetty kirje*, vrt. ruotsin *ett brev inlämnat*;

engl. *a letter delivered* (s. 247). Ruotsin tai englannin mukainen sanajärjestys on suomessa mahdoton: **kirje jätetty postiin eilen klo 15*.

PRAGMATIIKKAA

Lisää mielenkiintoisia havaintoja Ingo esittää kirjansa jälkimmäisessä osassa Pragmatiikka. Sen ensimmäisessä luvussa Suomen kieli — kvantiteettikieli Ingo esittää ajatuksen, että suomelle on tyypillistä määrän tarkkailu ja herkkä ilmaiseminen: suomen kielen spesies on Ingon mukaan kvantitatiivinen; äännerakenteessakin kvantiteettioppositio on keskeinen. Lisäksi suomi käyttää monikkoa useista sellaisista asioista ja ilmiöistä, jotka esimerkiksi ruotsissa ovat yksilöllisiä; tästä Ingolla on runsaasti esimerkkejä. Hän kiinnittää myös huomiota paikallissijaisiin monikollisiin adverbeihin (*eksyksissä, hereillä, näkyvissä, loputtomiin, näkemiin* jne.) ja sentapaisiin ilmauksiin kuin esimerkiksi *puhua hauskoja, muis-tella menneitä, kokea kovia, luulla suuria*. Ingon esittämät »loogiset syyt» eivät aina ole vakuuttavia — esimerkiksi »äänien useus» (*kemut, rymyt*) tai »tekopaikkojen useus» (*kadoksissa, kateissa*) (s. 268–269), mutta kokonaisuudessaan hänen esittämänsä lista on uskottava ja kertoo suomen »monikkoherkkyydestä», selitettiinpä ilmiö miten tahansa.

Kiinnostava ilmiö on myös varauksellisuus (*hedging*), johon suomessa on monia keinoja: muun muassa yksipersonaiset ilmaukset, passiivi, geneeriset ilmaukset, refleksiiviverbit, potentiaali, konditionaali ja modaaliset verbit. Ingo pitää tätä erityisesti tieteelliselle tekstille ominaisena, mutta varauksellisuus, ennen kaikkea persoonan ja suoran puhuttelun välttely, on suomessa tavallista monilla eri kielen tasoilla, aina arkipäiväisestä puheesta alkaen: *Miten menee; Pitäsköhän tästä lähteä; Se on nyt*

tehtävä; Katsotaas vähän ja niin edelleen. Erilaisten muotokeinojen runsaus on seuraus siitä, että kieli on mukautunut kulttuurisiin tarpeisiin.

OPPIKIRJA, KÄSIKIRJA VAI KONTRASTIIVINEN KIELIOPPI?

Suomenkielisenä *Suomen kieli vierain silmin* ei luonnollisestikaan sovellu itseopiskeluun ainakaan s2-opintojen alkuvaiheessa. Se jää tavoittamattomiin myös vieras-kieliseltä lukijalta, joka voisi olla kiinnostunut suomen kielen kontrastiivisesta esityksestä esimerkiksi yleisen kielitieteen kannalta. Suomen kieli ei sinänsä tietenkään estä teosta olemasta myös oppikirja, ovathan monetkin s2-oppikirjat suomenkielisiä. Yleensä oppikirjoissa kuitenkin suositetaan yksinkertaista kieltä esimerkiksi kielio pillisissä selityksissä, mutta Ingo ei kirjoita mukautettua suomea, päinvastoin: teos vaatii hyvää luetun suomen taitoa.

Vaikka kirjassa on esipuheen mukaan »tietoisesti yritetty välttää liiallista tieteellistä otetta», esitystapa on opetuksen näkökulmasta enemmän teoreettinen kuin käytännöllinen. Myös jäsentely kielen eri tasojen mukaan (fonetiikka, morfologia, syntaksi, pragmatiikka) on tyypillinen kieliopelle ja yleensäkin kielen deskriptiivisille kuvauksille eikä oppikirjoille. Varsinaista oppimisen tai opettamisen tueksi tarkoitettua metatekstiä on kirjassa kokonaisuutena melko vähän. Eniten sitä on morfologian yhteydessä, mutta siinäkin lähestymistapa on muotokeskeinen. Yleisesti kirjan käyttökelpoisuutta oppikirjana haittaa sen tiiviys ja pyrkimys kielen tyhjentävään kuvaukseen, minkä vuoksi oppimisen kannalta keskeiset rakenteet jäävät lukuisten yksityiskohtien varjoon. Myös graafisesti kirja on tiivis: esimerkiksi verbien taivutustaulukot (s. 90–96) on ahdettu niin pieneen tilaan, että se alkaa jo haitata niiden lukua.

Visuaalisia havainnollistamiskeinoja ei juuri käytetä. Harvoja poikkeuksia ovat nuolet, joilla kuvataan syntaktisia viittaussuhteita (esim. s. 131).

Koska kirjassa on valtava määrä tietoa tiiviissä muodossa, sille voisi ajatella olevan käyttöä käsikirjana, josta esimerkiksi opettaja tai kieltä jo hyvin hallitseva kääntäjä voisi tarkistaa nopeasti jonkin asian. Toisaalta tällaisessa käytössä *Suomen kieli vieraan silmin* ei välttämättä ole paras mahdollinen hankinta. Opettajan kannalta useimmiten hyödyllisempi on jokin s2-kielioppi, jossa asiat on esitetty helpommin opetuksen sovellettavassa muodossa. Kääntäjä taas voi hankkia yhtä hyvin jonkin suomalaisille tarkoitettua käsikirjan, jossa esimerkiksi oikeinkirjoitusasiat on selvitetty yksityiskohtaisemmin. Laaja-alaisuudestaan huolimatta Ingon teos jää köykäiseksi: esimerkiksi äännerakenteen ja sanaston osiot ovat hyvin luonnosmaisia.

Kirjassa on myös joitakin hämmentäviä tai harhaanjohtavia väitteitä, jopa suoransaisia asiavirheitäkin. Esimerkiksi pitkistä vokaaleista sanotaan, että ne ovat laadullisesti samanlaisia kuin lyhyet, ainoastaan kestoltaan pidempiä, »suhde hieman yli 1:2» (s. 15, s. 9 samoin myös konsonanteista). Väite ei ota huomioon äänneen asemaa tavussa tai sanassa ja antaa kuvan, että kesto-oppositio olisi aina samanlainen. Kuitenkin keston suhteellisuuden ja muun muassa tavurakenteen ja äänneympäristön vaikutuksen mainitsee esimerkiksi Wiik (1981: 104–107). Lieko puolestaan (1992: 95) toteaa: »Fonologisen pituuseron suhde ei ole läheskään aina 1 : 2 vaan esimerkiksi 1,5; toisaalta vokaaleissa se voi olla joskus jopa 1 : 2,5.» Kesto-opposition laaja käyttö on todellinen suomen kielen äännerakenteen erikoisuus, joka ansaitsisi sekä kontrastiivisesti että käytännön kielenomaksutuksen kannalta asianmukaisen kuvauksen (vrt. Geber 1996: 165).

▷

Esimerkkilauseiden joukossa on joitakin epäidiomaattisia ilmauksia, kuten sivun 189 esimerkkilauseet, joiden mukaan passiivin I partisiippiä voisi käyttää seuraavissa agenttirakenteissa: *Tiedot kerätään viranomaisten myöhemmin määrättävänä ajankohtana ja Hänen hoidettavansa pieni kissa on juossut pois*. Elliptisessä lauseessa *Kaikki tänne ostamaan arvan* (s. 140) päätteellinen akkusatiivi on outo, ellei suorastaan mahdoton.

Kirja keskittyy tiukasti kirjoitettuun yleiskieleen eikä juuri kommentoi puhekieltä tai kirjoitetun kielen rekisterieroja. Kun Ingo vertailee kirjoitettua suomen yleiskieltä analyttisiin germaaniin kieleen, morfologiset ja varsinkin syntaktiset erot näyttävät huomattavasti jyrkemmiltä, kuin jos myös puhekieli olisi otettu tarkasteluun mukaan. Ovathan monet suomen synteettiset piirteet, kuten lauseenvastikkeet ja possessiivisuffiksit, leimallisesti kirjakielisiä. Monesta kielen osa-alueesta olisi voinut saada kontrastiiviselta kannalta esiin enemmänkin. Äännerakenteen osiosta jäin kaipaamaan esitystä eri kielten äännerakenteista, vaikka se löytyykin Liekon kirjasta (1992). Sanaston esityksessä hämmästyttää, että esimerkisanoilille ei anneta käännösvastineita tai historiallisia paralleleja. Monilla-kin lainasanoilla olisi esimerkiksi germaanisissa kielissä sellaisia vastineita, jotka voisivat tarjota kielenoppijallekin ahaa-elämyksiä ja auttaa kytkemään suomen sanoja muiden kielten sanastoon.

Suomen kieltä katsellaan teoksessa voittopuolisesti ruotsinkielisen vieraan silmin. Suomen ja ruotsin vertailu on sinänsä tietenkin tärkeää ja mielenkiintoista, koska ne ovat rakenteellisesti hyvin erilaisia vuosisataisista tiivistä kontakteista huolimatta ja tekstejä käännetään paljon kumpaankin suuntaan. Paikoitellen (esim. attributiiviyhteydessä s. 151–168) kirjassa tosin on niin paljon ja niin yksityiskohtaisesti ana-

lysoituja ruotsinkielisiä esimerkkejä, että voidaan kysyä, esitteleekö kirja silloin suomea vierain silmin vai ruotsin kieltä »suomen silmin». Englanti ja saksa ovat maailmankieliä, mutta ne ovat myös ruotsin sukukieliä, joten kielitypologiselta kannalta ne eivät tuo kovin paljon uutta kontrastiiviseen tarkasteluun. Myös ranska on tyypillisesti analyttinen kieli. Monet suomen kielen piirteet voisivat näyttää vähemmän erikoisilta, jos vertailukohtia olisi enemmän; vastaavasti jotkin itsestään selvät samankaltaisuudet voisivat osoittautua kaikkea muuta kuin universaaleiksi. Kuvaa olisi monipuolistanut jo se, että vertailua venäjään olisi tehty enemmän. Venäjän omistusrakenne, jota on suorastaan epäilty suomalais-ugrilaiseksi substraatiksi, mainitaan kyllä kahdesti. Monissa muissakin seikoissa venäjä poikkeaa germaanisista ja romaanisista kielistä ja on samalla kannalla kuin suomi (valaiseva on Ojaniemen esitys, ks. Geber 1996: 15–36). Yleensäkin näkökulma on yksipuolinen, kun kirja antaa esimerkkejä ruotsista, englannista, ranskasta ja saksasta, mutta käyttää sellaisia ilmauksia kuin »useimmat Euroopan kielet», »muut Euroopan kielet» ja »indoeurooppalaiset kielet», jopa »muut kielet» ja »kansainvälinen käytäntö».

On ymmärrettävää, että teos keskittyy ruotsin kieleen, koska Ingo on suomen ja ruotsin välisen vertailun ja kääntämisen suvereeni asiantuntija. Teosta arvioitaessa on myös muistettava, että kirjoittaja on tarttunut haasteeseen, johon tuskin kukaan yksittäinen kielentutkija voi vähän yli kolmesataasivuisessa teoksessa vastata, ilman että jonkin erikoisalan näkökulmasta löytyy huomautettavaa. Sellaisen kattavan kontrastiivisen kieliopin laatiminen, jolla olisi annettavaa sekä suomea hyvin hallitsevalle että sitä opiskelevalle, vaatisi kokonaisen työryhmän ja moninkertaisen sivumäärän. Nyt Ingon teoksesta saavat irti eniten ne,

jotka tekevät käännöstyötä ruotsista suomeen, mutta on sillä yleisemminkin annettavaa suomen kielen kontrastiivisena kuvauksena, varsinkin kun vertailukohtana ovat maassamme yleisimmin opiskeltavat vieraat kielet. Kirja tarjoaa uutta, yllättävääkin tietoa erityisesti syntaksin alaluvussa Tekstin synty ja lausemaisuuksien asteet ja niissä pragmatiikan osion luvuissa, joita edellä on käsitelty. Niissä tulee esiin Rune Ingon kokemus kielenkääntämisen käytännöstä ja teoriasta ja siitä nouseva kokonaisvaltainen näkemys suomen kielen ominaispiirteistä. ■

VESA JARVA

Sähköposti: vesa.jarva@flf.vu.lt

LÄHTEET

- GEBER, ERIK (toim.) 1996: *Suomen kielen kontrastiivinen opas*. Helsinki: Opetushallitus.
- LIEKO, ANNELI 1992: *Suomen kielen fonetiikkaa ja fonologiaa ulkomaalaisille*. Helsinki: Finn Lectura.
- WIIK, KALEVI 1981: *Fonetiikan perusteet*. Porvoo: WSOY.